

Реферат на тему: "Система образів у романі Р. Самбука "Тайна вечеря""

Ростислав Самбук

Система образів у романі Р.Самбука "Тайна вечеря"

У літературному процесі останньої третини ХХ ст. одне з центральних місць посідає так звана таборова проза. Основною проблемою творів цього літературного напрямку є проблема людини. В українській літературі вона представлена у романах І.Багряного, Т.Осьмачки, в російській – у творах В.Шаламова, О.Солженіцина, О.Волкова, А.Жигуліна, Ю.Домбровського.

У 90-х рр. з'являється друком роман Р.Самбука "Тайна вечеря". З виходом цього роману таборова тема і проблема людини, піднята у ній, отримують нове вирішення.

Мета цієї роботи – показати внесок Р.Самбука у розвиток гуманістичної проблеми у таборівій темі.

На відміну від письменників таборової прози Р.Самбук не прагне відтворити картини фізичного катування, зламу людини під час слідства в органах НКВС чи таборах, або навпаки, її самотостання. Письменник показує, як спотворюється комуністична ідея у дійсності, у душах людей. Вирішення цього питання досягається засобами психоаналізу.

Основний конфлікт "людина-система", що розв'язувався у більшості письменників таборової прози в умовах замкненого простору тюрми-табору, в Самбука вирішується у звичайному "мирному" житті міста Києва. Цей аспект докорінно відрізняє тематику "Тайної вечері" від документально-художньої таборової прози. Хронотоп роману Самбука розкриває сутність українського життя періоду 30-х рр. ХХ ст., його прикмети як зовнішнього (стосунки між людьми, їх поведінка, певні життєві норми), так і внутрішнього характеру (проблема вибору людини, страх, підозри тощо).

Сюжет "Тайної вечері" розгортається у трьох площинах. Автором вивчається реакція на суспільні події представників різних поколінь та соціальних прошарків: старих революційних кадрів (Сидора Онищенка, Затонського); міщанського прошарку (Євгена Прокоповича Черняка, Дорфмана) та "нового", молодого покоління (Антоніа Онищенка, Івана Сокирка, Ольги, Розалії). Подібна структура сюжету дозволяє Самбуку більш широко подати панораму людських типів.

Таким чином, побудова роману "Тайна вечеря" тісно пов'язана із системою образів, яку можна поділити на три групи:

- герої, які породжені новим життям, системою;
- герої, яких було зламано системою;
- герої-пристосуванці.

У цій системі образів основне місце займає типологічна фігура ката середньої величини Івана Макаровича Сокирка. Він, у минулому сільський комсомолец, вдало

використавши комуністичні гасла, зручно зливається з оточуючим середовищем, робить собі кар'єру у слідчих органах. Така його політика життя була чітко продуманою: "Адже товариш Сталін сказав, — міркує Іван Маркович, — кадри вирішують усе... Геніальна думка, а він, Іван Сокирко, наче створений для пристосування" [1, 21]. Інтереси та мета Сокирка були доволі прагматичними: він воліє відчутти себе хазяїном життя і заради цього здатен переступити через близьких та знайомих, які недавно допомагали йому. Щоб розкрити внутрішній світ свого персонажа, створити його психологічний портрет, автор широко використовує внутрішні монологи. Так, Сокирко постійно розмірковує над ідеями соціалістичного життя і вишукує слабкі місця, якими можна скористатись: "... слова, що людина в країні найцінніший капітал, — думає Сокирко, — і що кадри вирішують все, — пусте, демагогія. Плювати і на окрему людину, і на їх скупчення, плювати на мільйони, головне — ідея, не все одно, скільки і хто загине заради перемоги, адже переможців не судять. І він повинен бути серед переможців, бо йому начхати на все..." [1, 106]. За допомогою таких монологів пояснюється мотивація вчинків героя і розкривається його сутність: він не спроможний чинити добро, все, що стикається з ним, спотворюється, бо спотворені в його душі усі людські цінності. Перед читачем постає духовно збідніла, пуста людина.

Сокирко — пройдисвіт. З одного боку, він хоче бути переможцем, тим, хто судить; з іншого — він боїться, аби хтось не засудив його. Тому він за добро платить злом, коїть злочин, діє підступно, зраджує в той момент, коли його правдиве і чесне ставлення могло б врятувати людську долю (фрагмент засудження Сокирком колишнього доброго знайомого Антона, батько якого став "ворогом" народу).

Багато уваги у романі Самбука приділяється любові. Сокирко не здатний на справжні почуття. "Кохання" з молодого привабливою Розалією є нічим іншим як меркантильним розрахунком: батько Розалії фінансує Сокирка; Ольгу, наречену Антона, він примушує до фізичної близькості, і таким чином мстить за свою неспроможність відчутти радість любові і задовільняє свої заздрісні амбіції. Герой насправді є покараним, він інстинктивно відчуває, що не є переможцем, і це відчуття пригнічуватиме його усе життя.

Сокирко позбавлений і синівської любові. Його ставлення до батька нещире і лицемірне. Зневажаючи батька, він у той же час, коли треба, не забариться згадати своє селянське походження: "Іван з чистою совістю пише в анкетах: із селян-бідняків, а в автобіографії обов'язково наголошує: його батько, Макар Сокирко, — один з організаторів колгоспного руху на Фастівщині, брав участь у розгромі та знищенні куркульських банд" [1, 21]. У своєму новому міському житті Сокирко ладен назвати батьком будь-якого вищого за рангом службовця, аніж свого власного (про це свідчить епізод, де Іван, прийшовши в гості до свого начальника Сидора Онищенка, мріє бути його сином, уявляє, як би добре було йому у цій квартирі. Але і цього уявного батька, коли з ним трапилося нещастя, Сокирко зраджує) .

Р.Самбук уперше в українській літературі створює подібний тип героя. Слідчі НКВС були показані у романі І.Багряного "Сад Гетсиманський", проте багрянівські персонажі

послугувалися для відтворення безпосередньої дії репресивною тюремно-слідчою машиною, у звичайному ж побуті психологія та поведінка слідчих письменником не розглядалася.

Самбук показує нам людину, яка була породжена новою системою. Час потребував таких, як Сокирко. Героєві не доводиться ламатися, чи, притамовуючи в собі супротив, змушувати себе жити за новими законами. Він безболісно входить у нову формацію. Для нього не існує поняття зради, високих моральних ідеалів, про які він чує. Сокирко допомагає репресивній машині рухатися і кришити інших, аби не потрапити у коліщата самому. За таким принципом існує вся система НКВС, де панує повсюдна заздрість і недовіра, де майже кожний заради кар'єри готовий знищити іншого.

Одним із засобів розкриття внутрішньої сутності Сокирка є протиставлення. Протиставлені Сокиркові батько і син Онищенки.

Трагічною постаттю є Сидір Гаврилович Онищенко, революціонер-боєць, який брав участь у політичному перевороті 1917 р. На відміну від Сокирка, він свято вірив у комуністичні ідеали і у можливість їх досягнути. Онищенко-батько обіймав високу посаду в НКВС. Його чин давав можливість бачити реалії життя, проте Сидір Гаврилович не допускав правди у свою свідомість, не бажав вірити дійсності, що суперечила тій ідеї, за яку він боровся. Віра в революційну справу для нього була понад усе, інакше для нього втратився б сенс життя. Злам Онищенка-батька, остаточна руйнація його світогляду відбулася під час арешту, хоча сумніви зародилися дещо раніше. Змусив завагатися Сидора Гавриловича син Антон.

Антон не міг зрозуміти протилежності між тим, про що говорять, і тим, що діється. Він, як і батько, – на боці соціалізму і тих ідей, які б мали втілюватися, проте життя дає інші факти: "Але ж я хочу, – каже Антон, – всім нам... країні, трудящим тільки добра, а якщо за колективізацією прийшов жахливий голод, то чи не помилилися ми, переінакшивши село?" [1, 18]. Антон, вихований на засадах чесності, правди, не сприймає брехні, з якою стикається у суспільстві. Цим він протиставляється Сокиркові.

Антон – одноліток Івана, він намагається прожити своє життя чесно, а Іван буде свій шлях на хитрощах, зраді, кар'єризмі. Всі Антонові сподівання руйнуються Сокирком, який несправедливо засуджує його до покарання. У межах цього протиставлення Р.Самбуком розв'язується морально-етична проблема добра-зла: у відвічному зіткненні цих філософсько-етичних категорій в історичний період, що описується письменником, отримує перевагу зло. Воно пускає свої метастази і поширюється дуже швидко, захопивши у полон людські душі.

Не випадковим став арешт Онищенків: ті, хто сумнівався, партії були не потрібні. Система НКВС йшла до свого панування, відкидаючи тих, хто їй заважав. Проте це була не єдина причина арешту. Сидір Гаврилович був заступником наркома, тобто обіймав доволі високу посаду. А як зауважив Сокирко: "Кому приємно, коли хтось поруч висовується" [1, 29]. Тому особливо радісно було молодому співробітнику НКВС, коли він арештовував Онищенка-батька та викрив ще одного "ворога" народу – його сина Антона, який надумав захистити батька; злісна перевага світилася в очах

міліціонера: "торжество і пиха були написані на його обличчі..., сержант, або молодший лейтенант... все життя ходить під кимось, має щоденно козиряти, ставати струнко - і раптом одержав владу над самим заступником наркома, до того ж владу необмежену: має право обляяти, обшукати, а якщо закортить, заїхати в піку" [1, 92]. Розкриваючи світ НКВС, Р.Самбук показує прихований світ людської злоби, людської байдужості, порожнечі людських душ, що було зворотнім боком соціалістичної дійсності.

Сутність понівеченого життя відбивається у романі і через призму свідомості звичайних обивателів. Таким є Євген Прокопович Черняк. Він через образу за свою зруйновану долю, втрачений матеріальний достаток говорить про брехню, обман і страх, що панують довкола. Черняк скептично оцінює нову формацію і навіть спеціально відшукує протиріччя між ідеями і дійсністю. Соціалістичне життя не приносить йому задоволення, весь сенс існування звівся у нього до гастрономії. Хороша їжа стала символом колишнього забезпеченого життя. Він не міг відмовити собі у дорогому обіді, на який йшла уся його зарплатня, а потім доводилося тижнями голодувати. Доведений до відчаю своїм становищем, Євген Прокопович врешті-решт зраджує своїй державі. Ставши шпигуном німецької розвідки, він викриває "ворогів" народу (відомих конструкторів оборонного заводу), підриваючи таким чином радянську обороноздатність. Проте такі, як Черняк, арештованими і засудженими не були. Вони знайшли свій спосіб існування і зручно влаштувались у новому житті.

Інший тип пристосованця - старий Дорфман. Досвідчений єврей веде таємні операції з нелегальної купівлі-продажу. На цих махінаціях він заробив чималі суми. Дорфман упевнений, що незважаючи на зміну влади, сила грошей - незмінна. Його впевненість підтверджується життям: він купує свою недоторканість та спокій у Сокирка, фінансуючи примхи останнього.

Твір Р.Самбука "Тайна вечеря" є свідченням торжества зла, його непокараності. Письменник, змальовуючи різні типи людських характерів, розгортає трагічну картину соціалістичної дійсності. Трагізм героїв Самбука полягає у неможливості зміни життя чесним шляхом. Неправда, страх примушують людей до зради, і зради, передусім, самому собі. Тому майже всі герої (за винятком Онищенко) знаходять для себе шлях легкого життя. Кожен з них живе у власному світі, де панують гроші та влада.

Таким чином, уся система образів роману Р.Самбука підпорядкована розкриттю основних проблем - проблеми людини та проблеми добра і зла, вирішення яких у Р.Самбука набувають загальнолюдського характеру.

Література

1. Самбук Р. Тайна вечеря. - К.: Укр. письменник, 1992. - 158 с.
2. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М. Литературно-критические статьи. - М.: Худ. лит., 1986. - 541 с.